

Rechtvaardig
Sociaal
Bijbelgetrouw
Duurzaam
Verantwoordelijk

UW STEM TELT DUBBEL!

De uitslag van de provinciale verkiezingen is niet alleen van belang voor het aantal ChristenUnie-zetels in de Provinciale Staten. De leden van PS kiezen de leden van de Eerste Kamer. Dat gebeurt een paar maanden na de provinciale verkiezingen. Daarom is de uitslag van de provinciale verkiezingen ook van groot belang voor de samenstelling van de Eerste Kamer.

CENTRAAL WAT MOET, DECENTRAAL WAT KAN!

De provincie als middenbestuur in Nederland staat meer dan ooit ter discussie. Toch heeft de provincie heel duidelijk eigen taken en verantwoordelijkheden. Deze taken liggen op terreinen als duurzame ruimtelijke ontwikkeling, milieu, energie en klimaat, vitaal platteland, regionale bereikbaarheid en openbaar vervoer, regionale economie, culturele infrastructuur en monumentenzorg, bovenregionale en internationale samenwerking en kwaliteit van het openbaar bestuur. Ook heeft de provincie tweedelijns taken op het gebied van zorg en welzijn. Kortom, de provinciale verkiezingen zijn dus van groot belang voor uw directe leefomgeving.

De gemeenten zijn in eerste instantie verantwoordelijk voor het verlenen van goede zorg en voor het welzijn van haar burgers. Daar waar nodig is, zal de provincie haar taak opnemen om zaken te signaleren, agenderen en te stimuleren en gezamenlijk projecten uit te voeren. De ChristenUnie wil dat de provincie haar verantwoordelijkheid neemt als gebiedsregisseur, we willen gaan voor een boer- én milieuvriendelijk landbouwbeleid, voor natuurbeheer, voor het oplossen van mobiliteitsvraagstukken, voor een gezonde economie en voor de leefbaarheid van kleine kernen. Ook zet de ChristenUnie zich in voor een integer bestuur. Klimaat, energie en water zijn de peilers waarop klimaatbestendigheid rust. De ChristenUnie maakt zich hard voor een gezonde economie die niet 24 uur per dag en 7 dagen per week doordraait, voor bescherming van de goede zeden, voor recreatieve, gezonde sportbeoefening, voor leefbare wijken, voor zorgvuldige omgang met de vrijheid van meningsuiting en voor behoud van identiteitsgebonden instellingen. Extra aandacht zal nodig zijn voor de vergrijzing van de bevolking en de bevolkingskrimp, die ook niet aan Gelderland voorbij gaan. Bij de planning van de woningbouw en de uitgave van industrieterreinen zal rekening gehouden moeten worden met deze ontwikkelingen. We hebben als ChristenUnie een provincie voor ogen die invulling geeft aan al deze ontwikkelingen.

NUON GELD BLIJVEND VOOR DE GELDERSE BURGERS BESTEDEN!

In Gelderland hebben we als ChristenUnie Gelderland het laatste jaar gewerkt aan een duidelijk profiel van de provincie, zoals heldere korte lijnen naar de burger, efficiënt werken, dienstbaar zijn aan de burger en met minder budget toch dezelfde dienstverlening overeind houden. Als gevolg van de verkoop van de NUON aandelen hebben wij de mogelijkheid om te blijven investeren in specifieke projecten ten behoeve van de Gelderse burger.

CHRISTELIJK SOCIAAL DUS!

Maakt de ChristenUnie zoveel verschil? Ja. Het politieke handelen van de ChristenUnie valt op door haar heldere en genuanceerde aanpak van problemen. Wij gaan voor duurzame oplossingen. Oplossingen die uiteindelijk het beste zijn voor mens, natuur en milieu. Onze opvattingen en plannen, zoals u die verderop in dit programma kunt lezen, baseren wij op uitgangspunten die we hebben ontleend aan de Bijbel. De bijbelse opdracht is dat we de prachtige schepping van God op een goede manier beschermen en bewaren. Daarnaast willen we een betrouwbare en rechtvaardige overheid zijn. Een dienstbare overheid die het zwakke beschermt, een overheid die kiest voor een goed beheer van Gods goede schepping.

1. Algemeen Bestuur

De Nederlandse samenleving wordt steeds complexer, een samenleving waar alles steeds meer 'met elkaar' samenhangt. Gemeentelijke problemen hebben vaak een regionale, provinciale, landelijke, Europese of zelfs mondiale dimensie. Ondanks deregulerende maatregelen is de regelgeving ingewikkeld. Daarnaast hebben we te maken met de verantwoordelijkheden van rijk, provincie en gemeente.

De ChristenUnie streeft naar duidelijke regelgeving, helder afgebakende verantwoordelijkheden van de diverse overheden met daaraan gekoppeld voldoende middelen om die verantwoordelijkheden waar te maken. De ChristenUnie werkt aan een slagvaardige provincie en sterkere gemeenten. Het Huis van Thorbecke moet niet afgebroken, maar grondig gerestaureerd worden. Nederland is een complexer wordende samenleving, waar alles steeds meer met elkaar samenhangt. Provinciale problemen hebben vaak een landelijke, Europese of zelfs mondiale dimensie. De regelgeving is ingewikkeld en de verantwoordelijkheden van Rijk, provincie en gemeente zijn niet altijd even helder. De overheid heeft erin de afgelopen jaren zelf toe bijgedragen dat Nederland ingewikkelder is geworden, ook door het optuigen van samenwerkingsverbanden tussen gemeenten. Daardoor is er een slecht controleerbare bestuurslaag gekomen tussen gemeenten en provincies, zoals de Stadsregio Arnhem-Nijmegen. Samenwerking tussen de gemeentes loont de moeite! De ChristenUnie stimuleert samenwerking van gemeenten op regionaal niveau. Hierdoor staan regio's stevig op de kaart en kunnen ze een belangrijke bijdrage leveren aan het versterken van regionale projecten

In het kader van provinciaal partnerschap richting de gemeente wil de ChristenUnie ook in de volgende bestuursperiode met gemeenten tot programma gerichte aanpak komen. Voortzetting van het Kleine Steden Beleid (KSB) en het Gelders Stedelijk Ontwikkelingsbeleid (GSO) is, wat de ChristenUnie betreft, geen doel op zich. Financiële ondersteuning door de provincie richting gemeenten dient ons inziens wel voortgezet te worden. Daarbij dient ingezet te worden op prestatie gerichte afspraken. Als het aan de ChristenUnie ligt, zal hieraan een belangrijke deel van onze financiële investeringsmiddelen besteed worden. Tevens dienen lopende projecten afgerond te worden en dienen gemaakte afspraken nagekomen te worden.

Speerpunten voor integriteit

Het optreden van de provinciale overheid heeft grote gevolgen voor burgers en bedrijven. Dit vraagt om vertrouwen in haar functioneren. Wij blijven daarom pleiten voor integriteit in het handelen van de provincie.

Blijken van integriteit zijn:

- ✓ Een integriteitsdag waarop nieuwe ambtenaren de ambtseed afleggen en waar de betekenis van de eed de volle aandacht krijgt. Tevens wordt er tijdens die dag een symposium gehouden, waarin een bepaald aspect van ambtelijke (en bestuurlijke) integriteit aan de orde wordt gesteld;
- ✓ transparante besluitvormingsprocessen;
- ✓ dat met macht en invloed open, integer en dienstbaar wordt omgegaan;
- ✓ dat bij werving van personeel integriteit deel uitmaakt van de procedure.

Speerpunten voor communicatie

- Het provinciebestuur werkt actief aan een vertrouwensrelatie met de burgers. De ChristenUnie werkt aan een goed contact met de burgers en vertegenwoordigende organen.
- De uitgangspunten voor het indienen van een burgerinitiatief moeten opnieuw tegen het licht worden gehouden. De onderwerpen dienen provinciale verantwoordelijkheden te zijn. De verwachtingen van de indieners zijn soms te hoog gespannen, wat tot teleurstellingen kan leiden.
- Het communicatie budget van de provincie moet in de komende periode niet toenemen. Wel kan gezocht worden naar een andere inzet van de beschikbare middelen binnen het communicatiebedrijf.
- Voortzetten van het Gelders Debat met burgers.
- In de communicatie verzorgt Omroep Gelderland een belangrijke rol.
- Ook multimedia dragen bij aan een nog betere communicatie vanuit de provincie.

Speerpunten op bestuurlijk niveau

- In de komende bestuursperiode kan het aantal gedeputeerden afnemen van 6 naar 5.
- Naast de reguliere portefeuille van de gedeputeerde kunnen specifiek gebiedsgerichte ontwikkelingen of projecten onderdeel uitmaken van de portefeuille.

- Maatschappelijke vraagstukken vragen vaak om een integrale bovenregionale aanpak. De ChristenUnie wil het bestuursakkoord uitwerken voor de provincie Gelderland met het oog op: duurzame ruimtelijke ontwikkeling, milieu, energie en klimaat, vitaal platteland, regionale bereikbaarheid, openbaar vervoer en economie, culturele infrastructuur en monumentenzorg, bovenregionale en internationale samenwerking, kwaliteit van het openbaar bestuur en tweedelijns taken op het gebied van zorg en welzijn.
- De primaire verantwoordelijk bij omvangrijke projecten ligt altijd bij één bestuurslaag. Wel moet er dan een goede afstemming zijn tussen Rijk, provincie(s), gemeenten en waterschappen.
- De provincie zal zo weinig mogelijk regels toevoegen aan Rijks- en Europese- regelgeving, maar wil juist inzetten op deregulering. Hier moet systematisch en regelmatig op getoetst worden.
- De provincie richt haar organisatie zó in, dat zij gemeenten van dienst kan zijn, zodat de bestuurskracht van de gemeenten toeneemt.
- De ChristenUnie is voor een sterke provincie met nog sterkere gemeenten en zo weinig mogelijk bestuurlijke drukte daartussen . De Stadsregio Arnhem-Nijmegen als zelfstandig bestuursorgaan kan in de komende bestuursperiode opgeheven worden waarbij de WGR+ taken zoals de eigen concessies op het gebied van Openbaar vervoer kan worden ondergebracht bij de Provincie.
- Regio's kunnen een programmasubsidie aanvragen passend binnen de regionale ontwikkelingen en de majeure opgaven.

2. Openbare Orde en Externe Veiligheid

De ChristenUnie wil zich inzetten voor een veilige samenleving. Niemand leeft daarin voor zichzelf, maar iedereen is op elkaar aangewezen: gezinnen, ondernemers, verenigingen, bedrijven, kerken en vrijwilligersorganisaties. Samen willen we leven in verbondenheid, verantwoordelijkheid en betrokkenheid. Geweld, onveiligheid, criminaliteit, en verpaupering moeten krachtig worden bestreden. De ChristenUnie wil een bondgenoot zijn van alle burgers en is tegen een gedoogcultuur, omdat het voor iedereen van belang is dat er duidelijke regels bestaan en dat die ook gehandhaafd worden.

Burgers, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties zullen zich samen verantwoordelijk moeten weten voor de bevordering van de veiligheid. Een leefbare samenleving vraagt om een sterk normbesef, bij overheid, bedrijfsleven en burgers. Onverdraagzaamheid en geweld, overlast en onveilige buurten zijn trends die zich in de huidige samenleving steeds duidelijker manifesteren. Ook de Provincie moet zich dit aantrekken en kan een coördinerende en zo nodig leidinggevende rol vervullen in het zoeken naar antwoorden op de fundamentele vragen over de oorzaken en mogelijke oplossingen. De samenleving wordt daarbij nadrukkelijk betrokken. Om inzicht te geven in de veiligheid van de leefomgeving worden digitale risicokaarten op de provinciale website ter beschikking gesteld. Hiermee kan iedereen de risico's ook uit zijn of haar onmiddellijke leefomgeving constateren. Deze risicokaarten worden actueel gehouden.

Speerpunten voor openbare orde

- In samenwerking met gemeenten gaat de Provincie door middel van agendering, signalering en ondersteuning geweld helpen terug te dringen. De burgers worden daar nadrukkelijk bij betrokken.

Speerpunten voor veiligheid

- Regelmatige afstemming van provinciale en gemeentelijke rampenplannen op actualiteit en doeltreffendheid.
- Het voor de burger beschikbaar blijven van actuele digitale risicokaarten via voorlichtingsmateriaal en de provinciale website.

3. Zorg, Welzijn en Sport

De ChristenUnie vindt dat ieder mens een uniek schepsel van God is. Binnen de mogelijkheden die zij van hun Schepper hebben ontvangen, moeten zij in staat worden gesteld zich te ontplooien. De ChristenUnie is van mening dat bij welzijn het provinciale beleid gericht moet zijn op de eigen verantwoordelijkheid van burgers en gemeenten. De huidige trends van individualisering, vereenzaming, opvoedingsproblemen, zinloos geweld, criminaliteit, materialisme en verslavingen, vragen om goede en efficiënte hulp. De gemeenten zijn de eerste verantwoordelijken. In de visie van de ChristenUnie is de taak van de provincie vooral het signaleren, agenderen en stimuleren van het gezamenlijk uitvoeren van projecten. Veel jongeren zijn in de afgelopen jaren geholpen, waarbij ook de wachtlijstproblematiek flink is afgenomen. In het geval van jongeren redden ouders en opvoeders het niet altijd alleen en is er professionele hulp nodig. Die extra zorg moet zoveel mogelijk tijdig, dichtbij en kortdurend zijn en dat kan vanuit de Centra voor Jeugd en Gezin worden geïnitieerd en gecoördineerd. Het feit dat er in Nederland naar verhouding steeds meer ouderen komen, vraagt ook van de provincie hierin extra inzet. Het beleid dient gericht te zijn op de vraag naar zorg. Samenwerking van uitvoerende organisaties moet beloond worden. Niet de continuïteit van de instelling moet centraal staan, maar het resultaat voor de zorgvrager.

Sport is ook een mooie manier om de talenten te ontwikkelen. Daarnaast leert sport op een praktische manier om respectvol met elkaar om te gaan. De provincie kan de breedtesport en gehandicaptensport stimuleren en faciliteren door het samenbrengen van divers gemeentelijk beleid, zoals afstemming van accommodaties en het stellen van prioriteiten bij subsidiëring van sportactiviteiten. Voor het faciliteren van de topsport ziet de ChristenUnie geen verantwoordelijkheid weggelegd voor de provinciale overheid. De ChristenUnie wil geen overheidsgeld inzetten voor het (financieel of anderszins) deelnemen aan grootschalige sportevenementen die qua uitstraling het niveau van de provincie overstijgen. Dit is hooguit een taak van de rijksoverheid.

Speerpunten jeugd

- Provincie en gemeenten zetten samen in op preventie als startpunt van jeugdzorg.
- De verdere inrichting van de Centra voor Jeugd en Gezin moet gestimuleerd en waar nodig ondersteund worden.
- Eenvoudige hulpvragen voor jeugdigen moeten via de gemeentelijke Centra voor Jeugd en Gezin worden opgelost.
- Meervoudige en complexe hulpvragen moeten via de Bureaus Jeugdzorg snel en adequaat worden behandeld, de ChristenUnie blijft inzetten op een één loket(systeem).
- (Onvrijwillige) jeugddakloosheid moet zoveel mogelijk worden voorkomen.
- De 18+ problematiek moet samen met de gemeentes in kaart worden gebracht. Deze problematiek moet integraal worden opgepakt met inzet van alle betrokken instanties waarbij aanpakken centraal staat.
- Wachtlijsten voor Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK's), crisisopvang en andere urgente hulpvormen zijn niet acceptabel. De Provincie houdt constant de wachtlijsten en de wachttijden bij, en heeft een budget ter beschikking om plotselinge grotere hoeveelheden hulpvragen adequaat te kunnen oppakken.

Speerpunten ouderen

- Zorg op maat is belangrijk, daarom moet er goed overleg zijn tussen de provincie, gemeenten, zorgaanbieders, ouderenbonden en patiëntenorganisaties.
- Initiatieven vanuit onze samenleving om te komen tot het oprichten van (identiteitsgebonden) hospices worden door de ChristenUnie van harte ondersteund en gestimuleerd.
- Zo lang mogelijk zelfstandig wonen wordt zoveel mogelijk gestimuleerd en gefaciliteerd in samenspraak met zorgvragers, waarbij zelfredzaamheid centraal staat.
- Gemeenten stimuleren in te zetten op levensbestendig bouwen in combinatie met mantelzorgwoningen.

Speerpunten gehandicapten

- De provincie stimuleert mogelijkheden voor mensen met een beperking door bijvoorbeeld opleiding, arbeid, ontspanning, mobiliteit en goede woonomstandigheden.
- De provincie als werkgever heeft hierin een belangrijke taak en voorbeeldfunctie.

Speerpunt sport

- De provincie dient de breedtesport, waaronder ook de gehandicaptensport, te stimuleren om de sportdeelname te vergroten.

4. Economie en Toerisme

Sociale rechtvaardigheid en zorg voor de schepping zijn kernwaarden voor de ChristenUnie. Deze normen strekken zich uit over ons leven als burger, consument, werknemer, werkgever en ondernemer. Bedrijven van de toekomst ondernemen menswaardig, duurzaam en milieubewust en zijn het vertrouwen van hun klanten waard. Vooral jonge, allochtone en langdurig werklozen verdienen bijzondere aandacht. De taken van de provincie op sociaaleconomisch gebied behelzen ook het scheppen van voorwaarden voor een optimale ontwikkeling op het gebied van werkgelegenheid, arbeidsmarkt en bedrijfsleven. De provincie moet daarbij initieërend, stimulerend en coördinerend optreden. Nog meer dan anders kijkt de provincie in tijden van recessie naar de mogelijkheden om het bedrijfsleven te stimuleren.

Toerisme is een steeds belangrijkere economische sector. Gelderland heeft goede toeristische 'producten' zoals de Veluwe/ Gelderse Vallei, de Achterhoek, de Stadsregio Arnhem-Nijmegen en het Rivierengebied. Toerisme is een belangrijke economische peiler, ook voor de leefbaarheid van het platteland. De provincie stimuleert het agro-toerisme. Toeristische activiteiten mogen geen bedreiging voor de conditie van bijzonder cultureel en natuurlijk erfgoed vormen (duurzaam toerisme). De aanleg van een goed netwerk van kanoroutes, fiets-, wandel- en ruitersporen met een goede bewegwijzering draagt zeker bij aan de aantrekkelijkheid van het toeristisch product. Informatievoorziening voor de toerist is van groot belang. Het internet is daarbij een belangrijk medium, hierin dient te worden geïnvesteerd, zowel door de Regionale Bureau's voor Toerisme (RBT), VVV's, als door ondernemingen binnen de toeristische sector. De ChristenUnie wil de schaapskudden in stand houden. Schapen horen van oudsher bij Gelderland. Zowel vanuit cultuurhistorisch oogpunt, als instandhouding van historische rassen en verfraaiing van het landschap is het van belang deze kudden te blijven ondersteunen.

Speerpunten voor economie

- De provincie zorgt voor een optimale spreiding van de bovengemeentelijke bedrijventerreinen over de provincie. Regionale bedrijventerreinen hebben de voorkeur boven gemeentelijke bedrijventerreinen.
- Bij revitalisatie van bestaande bedrijventerreinen die achterop zijn geraak speelt duurzame inrichting een belangrijke rol.
- Bevorderen van duurzame economie door innovaties te stimuleren. De ChristenUnie staat voor kennisuitwisseling en zet in op samenwerking tussen de vier O's: onderwijs, overheden, ondernemers en onderzoek.
- Het provinciaal economisch beleid mag niet alleen gericht op door hoger opgeleiden, maar dient ook gericht te zijn op de lager opgeleide burgers.
- De ChristenUnie wil in de nieuwe bestuursperiode blijvend werk maken van vermindering van provinciale regelgeving. Vergunningen en aanvragen dienen vereenvoudigd te worden en het bedrijfsleven dient mede verantwoordelijk gemaakt te worden voor het nakomen van regelgeving (toetsen op hoofdlijnen, controle en bijstelling, waar nodig, achteraf).
- Handelsmissies, zoals naar China, hebben geen hoge prioriteit. De provinciale rol bij dergelijke handelsmissies dient zeer gering te zijn.
- Bedrijventerreinen dienen goed met het openbaar vervoer bereikbaar te zijn en te blijven. Zonodig maakt de provincie daarbij in haar rol als OV-autoriteit gericht gebruik van alternatieve vormen van OV (regio-taxi, spitsbussen). Wanneer er vraag is, stimuleert de provincie de aanleg van carpoolplaatsen.
- De ChristenUnie vindt dat maatschappelijk bewust en duurzaam ondernemen gestimuleerd moet worden, o.a. via NV Oost.
- Participatie van achterstandsgroepen op de arbeidsmarkt moet bevorderd worden. De ChristenUnie zal daarom bij provinciale aanbestedingen en opdrachten steeds bezien of het mogelijk is om de opdrachtnemer te verplichten om b.v. werknemers met een functiebeperking of jongeren in dienst te hebben. Ook verevening is daarbij een instrument.
- De provincie stimuleert Food Valley, Health Valley, Betuwse Bloem en Green/Port als kennisontwikkeling in de Gelderse economie.

Speerpunten voor de vrijetijdseconomie zijn:

- Gebiedsgerichte aanpak; de regio centraal.
- Het faciliteren van ondernemers bij kwaliteitsverbetering en het verminderen van regeldruk.
- De kwaliteitsverbetering van de basisinfrastructuur en de voorzieningen centraal.
- Het versterken van marketing en promotie van de vrijetijdspullen.
- Het meer en beter benutten van informatietechnologie in de vrijetijdseconomie.

5. Milieu, Klimaat en Energie

Het provinciale milieu- en klimaatbeleid van de ChristenUnie staat in het teken van de Bijbelse opdracht om te bouwen en te bewaren. Wij zijn geen exploitanten van de wereld, maar beheren deze in het besef dat we haar doorgeven aan de toekomstige generatie. Waar leefbaarheid en duurzaamheid nog onvoldoende aandacht krijgen, zijn de veiligheid, de gezondheid van mensen en de biodiversiteit in het geding. Het Gelders Milieuplan 4 bouwt voort op de ontwikkelingen van de afgelopen jaren, zoals veranderingen in de wet- en regelgeving, het klimaatakkoord en de uitvoeringsprogramma's, die de provincie heeft gemaakt voor onder meer lucht, externe veiligheid en bodem. Het milieubeleid is uitgewerkt in zeven milieuthema's: lucht, geluid, bodem, externe veiligheid, natuur en biodiversiteit, klimaat en verantwoordelijkheid voor duurzaamheid. Op milieugebied is het belangrijk dat er goede communicatie is tussen degene die wetten en voorschriften opstelt en de uitvoerder. Juist hier moeten we voorkomen dat op papier alles goed geregeld is, maar dat handhaving in de praktijk heel lastig is. De ChristenUnie zet in op duurzame investeringen op het gebied van klimaat. Ondersteuning aan Gelderse burgers bij bijvoorbeeld het isoleren van woningen van particulieren, het stimuleren van toepassen van HRe-ketels en het gebruik maken van zonnepanelen. De visie "Klimaataanpak bestaande gebouwde omgeving", die mede geïnitieerd is op het ChristenUnie initiatiefvoorstel, dient een vervolg te krijgen. Indien nodig zet de ChristenUnie in op een eigen Gelders duurzaamheidsfonds. Een fonds waar inwoners en kleinere bedrijven een beroep op kunnen doen om investeringen in duurzaamheid vóór te financieren, om deze later weer terug te betalen aan het fonds. Dit kan (gedeeltelijk) betaald worden uit het rendement dat de duurzame investering gaat opleveren. Op deze manier stimuleren wij duurzaamheid, maar helpen ook bedrijven en medewerkers die gespecialiseerd zijn op dit terrein.

De ChristenUnie wil meer duurzaam opgewekte energie, zoals windenergie, zonne-energie, warmte en biogasinstallaties. Vervanging van asbestdaken door daken met zonnepanelen biedt goede kansen om het gevaarlijke asbest te verwijderen en tevens duurzame energie te stimuleren. De provincie neemt het initiatief als de uitvoering bij de doelstellingen achterblijft. Het streven is om dat zo lang mogelijk in partnerschap met de gemeenten te blijven doen, maar indien nodig wordt daar het instrumentarium uit de Wet op de ruimtelijke ordening (Wro) voor ingezet. Ook wil de ChristenUnie samen met partners in zowel landelijk als stedelijk gebied plannen aanpassen aan klimaatverandering.

In de bestuursperiode 2007-2011 is fors geïnvesteerd in veelzijdig, vitaal en duurzaam Gelderland. Het is belangrijk dat ook in de toekomst prettig gewoond, geleefd, gewandeld, gewinkeld, gereisd en gerecreëerd kan worden. Gelderland zet blijvend in op het tegengaan van verrommeling van het landschap. De afname van de bevolkingsgroei brengt een specifieke bestuurlijke verantwoordelijkheid met zich mee: door de afname ontstaan er nieuwe kansen voor de schaarse ruimte in stedelijk en landelijk gebied. Vanuit die verantwoordelijkheid geven wij prioriteit aan herstructurering boven uitbreiding. Dat geldt voor bedrijventerreinen, glastuinbouw, woningbouw en het beter benutten van bestaande wegen.

Speerpunten

- Energiebesparing verdient de hoogste prioriteit.
- Gelderland streeft naar minimaal 20% duurzame energie in 2020.
- Het mede door de ChristenUnie ingezette klimaatbeleid dient te worden voortgezet.
- Van het rendement van de Nuon gelden wordt minimaal 5% ingezet voor klimaatmaatregelen.
- De ChristenUnie is een groot voorstander van duurzaam opgewekte energie, zoals windenergie, zonne-energie en biogasinstallaties. De provincie neemt het initiatief als de uitvoering bij de doelstellingen achterblijft. Het streven is om dat zo lang mogelijk in partnerschap met de gemeenten te blijven doen.
- Bij de uitvoering van alle provinciale projecten wordt gekeken naar de duurzaamheid ervan.
- Ingezet zal worden op grote projecten die forse bijdrage hebben op het milieurendement waarbij kleinere stimulerende initiatieven zeker ook prioriteit blijven houden.
- Ingezet zal worden op grootschalige inpassing van zonne-energie projecten zoals langs grootschalige infrastructuur (snelwegen, spoorlijnen) en agrarische schuren. Hiervoor zal jaarlijks een fors bedrag aan financiële middelen beschikbaar worden gesteld.
- Het project energiebesparing in gebouwde omgeving zal ook in de komende jaren worden gecontinueerd en zo mogelijk wordt de inzet hiervan opgeschaald. De ChristenUnie is ook bereid hiervoor jaarlijks een fors bedrag aan financiële middelen beschikbaar te stellen.

6. Ruimtelijke Ordening, Gebiedsontwikkeling en Volkshuisvesting

Gelderland is qua landoppervlakte de grootste provincie van Nederland. In Gelderland wonen circa twee miljoen mensen in ruim 800.000 woningen. Gelderland is een herkenbare provincie waarin een goed woon-, werk-, leef- en recreatieklimaat heerst en vooral veel groen te vinden is. Het is belangrijk dat we in het maken van plannen en regels vooruitkijken met afweging van belangen voor wonen, werken, natuur en landschap. Een verantwoordelijkheid met soms moeilijke keuzes die de ChristenUnie niet uit de weg gaat. De rol van het provinciaal bestuur voor heel Gelderland is hierin van cruciaal belang. Door middel van een structuurvisie (Streekplan) heeft de provincie in overleg met de gemeenten en regio's voor de komende jaren haar integrale visie vastgelegd. Ruimtelijke Ordening is een van de kerntaken van de Provincie. Kernwaarden van de ChristenUnie daarbij zijn: het ruimtelijke beleid moet mede ten dienste staan van de opdracht aan de mens om als rentmeester de aarde op een verantwoorde wijze te ontwikkelen en te beheren. Bij het invullen en beheren van de ruimte moet uitgegaan worden van de eigen identiteit en diversiteit van het gebied. In het afwegen van ruimtelijke plannen moet een verantwoord gebruik van de ruimte en een eerlijke weging van alle belangen voorop staan. Structuurvisies dienen interactief met (tijdige) inbreng van gemeenten, instellingen, burgers en andere belanghebbenden tot stand te komen.

Het beleidskader van het ruimtelijk beleid ligt bij de provincies. Gelderland moet die rol op een zelfbewuste en sterk regisserende manier invullen in samenwerking en goede harmonie met de regio en de gemeenten. De ChristenUnie hecht sterk aan samenwerken bij integrale gebieds- en woonvisies. Dat neemt niet weg dat het soms nodig is dat de provincie ook leidend is en gemeente-overstijgend handelt in het belang van het provinciaal beleid, zoals bij Park Lingezegen en Waalweelde/Ruimte voor de rivier.

De ChristenUnie vindt de totstandkoming van de Ecologische Hoofdstructuur belangrijk en ziet die daarom als een belangrijke leidraad bij het nemen van ruimtelijke beslissingen. Open landschappen moeten (ook aan de randen) open blijven. Bedrijfsterreinen, agrarische bebouwing en andere gebouwen dienen zoveel mogelijk met beplanting die de bij eigen streek behoort landschappelijk worden ingepast. Verrommeling, versnippering en bouwen op zichtlocaties langs doorgaande snelwegen en provinciale wegen moeten zoveel mogelijk worden tegengegaan, evenals ongebreidelde reclame-uitingen langs wegen of in landelijke gebieden.

Een goede woning is belangrijk voor het welzijn van mensen. De woningmarkt is nog steeds niet in balans. Hoge huizenprijzen en lange wachtlijsten, woningnood onder starters en een bouwproductie die achter blijft, zijn aan de orde van de dag. De woningbouw stagneert al in een aantal gemeenten. De provincie heeft een redigerende rol om de woningbouw te stimuleren. De ChristenUnie ondersteunt en initieert zonodig woningbouwplannen die tot betaalbare woningen leiden, zodat ook starters op de woningbouwmarkt, jonge gezinnen en ouderen een woning kunnen betrekken. Daarbij wordt ingezet op realisatie van constructies die er toe leiden dat de woningen ook op langere termijn als betaalbare woningen in de markt blijven. Speculatie wordt daarmee tegengegaan en de woningen blijven binnen bereik van de oorspronkelijke doelgroep. Kleinschalige uitbreidingen van kleinere kernen in de provincie moeten in het kader van de vitaliteit en de leefbaarheid gerealiseerd kunnen worden. Bij de opstelling van plannen daartoe wordt extra rekening gehouden met de landschappelijke inpassing van deze nieuwbouw. Eerst benutten van mogelijkheden van inbreiding (bijvoorbeeld door herinrichting van een industriegebied of binnen de bestaande kernen) en vervolgens pas uitbreiding. Uitgangpunt is het Kwalitatief Woonprogramma (KWP3) "Keuzevrijheid en identiteit". In dit programma zijn afspraken vastgelegd over de ontwikkeling van het woningaanbod in Gelderland voor de periode 2010-2019. Dit is het kader dat de provincie de komende jaren als uitgangspunt hanteert en waarbinnen de gemeenten kunnen handelen.

Speerpunten voor ruimtelijke invulling

- Structuurvisies dienen interactief met tijdige en ruime inbreng van gemeenten, instellingen, burgers en andere belanghebbenden tot stand te komen.
- Het ruimtelijke beleid van de provincie is er op gericht de open ruimte zo min mogelijk aan te tasten, en het open landschap zoveel mogelijk te behouden.
- Voor de ChristenUnie is het provinciaal ruimtelijk beleid gericht op het streven naar minder bureaucratie en meer inventiviteit, waarbij ruimtelijke kwaliteit en eigenheid van de omgeving, stad, dorp of het gebied van essentiële betekenis is.

Speerpunten voor wonen

- Uitgangspunt van het woningbouwprogramma in Gelderland is het Kwalitatief Woonprogramma (KWP3), met bijzondere aandacht voor levensbestendig wonen, waarbij rekening gehouden wordt met de verwachte krimp van de bevolking.
- De provinciale regie is van belang, zodat concurrentie van gemeenten onderling zoveel mogelijk wordt tegengegaan.
- De provincie onderzoekt de mogelijkheden om oude en/of leegstaande kantoorpanden of bedrijfsgebouwen om te bouwen tot woningen.
- Bij de keuze voor nieuwe woon- en bedrijfsgebieden wordt rekening gehouden met de wenselijkheid dat wonen en werken zo dicht mogelijk bij elkaar plaatsvinden.
- De mogelijkheden tot woningsplitsing in het buitengebied zullen met het oog op o.a. mantelzorg, meerpersoonshuishoudens, etc., verder worden gestimuleerd.

7. Verkeer, Vervoer en Mobiliteit

De ChristenUnie laat zich op het gebied van verkeer, vervoer en mobiliteit leiden door drie belangrijke criteria, namelijk:

- **veiligheid**, omdat we te maken hebben met levens van mens en dier;
- **bereikbaarheid**, waarbij zoveel mogelijk rekening gehouden wordt met milieueffecten, omdat Gods schepping ermee gemoeid is;
- **leefbaarheid**, omdat vervoer een onlosmakelijk onderdeel van ons dagelijks leefpatroon is. Er moet voortdurend een afweging worden gemaakt tussen aanleg van wegen en het faciliteren van voorzieningen voor openbaar vervoer, ook bij de vestiging van bedrijventerreinen;

De landelijke overheid heeft ten aanzien van het openbaar vervoer forse groeidoelstellingen: voor de trein 5% per jaar. Daarnaast zet men in op nieuwe systemen om daarmee de kansen voor een duurzame verstedelijking, gebaseerd op een hechtere band tussen mobiliteit en ruimtelijke ontwikkeling, te versterken.

Een eigen regionale invulling van openbaar vervoersystemen door bijvoorbeeld regionale treinverbindingen heeft in Gelderland zijn succes bewezen (Valleilijn, lijn Arnhem-Winterswijk). De komende jaren dient gewerkt te worden aan het versterken van de dienstverlening op deze lijnen en indien mogelijk uitbreiding, bijvoorbeeld uitbreiding van de Valleilijn naar Arnhem of Utrecht. Mede dankzij de inzet van de ChristenUnie is in de afgelopen jaren ingezet op een beter aansluitbaar openbaar vervoersnetwerk van verschillende vervoermiddelen in het provinciaal openbaar vervoer (ketenmobiliteit).

Er moet gewerkt worden aan een gedragsverandering bij de burgers van Gelderland. Autogebruik op de korte afstand moet ontmoedigd worden. Door de auto als een vanzelfsprekend vervoermiddel te beschouwen, wordt een enorme mobiliteitsgroei in de komende jaren verwacht. Het openbaar vervoer heeft met de nieuwe aanbestedingen een impuls gekregen die in de komende jaren verder uit gekristalliseerd moet worden tot een goed vervoersalternatief voor auto. Het bedrijfsleven dient zoveel mogelijk betrokken te worden bij het investeren in het regionale openbaar vervoer. Ook de OV-fiets, aansluiting vanuit dorpskernen op het OV-railnetwerk en andere aanvullende voorzieningen op het gebied van openbaar vervoer van en naar de treinstations spelen een belangrijke rol in het vervolmaken van een goed openbaar vervoersnetwerk in de provincie.

De afgelopen jaren is fors geïnvesteerd in het stimuleren van het fietsgebruik als duurzame en gezonde vorm van mobiliteit. De ChristenUnie vindt het belangrijk dat verkeersveiligheid voor fietsers langs provinciale wegen, schoolroutes en fietsvoorzieningen bij spoorwegovergangen specifieke aandacht en prioriteit krijgen. En hoewel in de huidige bestuursperiode hierop fors geïnvesteerd is, zijn er nog veel fietsknelpunten die opgelost dienen te worden. De ChristenUnie wil in de komende bestuursperiode deze prioriteit continueren en fors investeren in de aanpak van fietsknelpunten in de provincie. Ook voor doelgroepen zoals jongeren, senioren en mensen met een fysieke beperking dient het openbaar vervoer goed bereikbaar en betaalbaar te zijn.

Ruimtelijk beleid legt veelal de basis voor het mobiliteitsbeleid. Hoe integraler deze twee beleidsterreinen benaderd worden, hoe beter. Dit vergt een langetermijnvisie. Mobiliteit is zowel een groot goed als een probleem (vervuiling, lawaai e.d.). Het is zaak een goede balans te vinden en de (auto)mobiliteitsstromen te beheersen. De ChristenUnie streeft naar een categorisering en herinrichting van het wegstelsel volgens het concept 'duurzaam veilig'. Om het openbaar vervoer zoveel mogelijk te faciliteren, te stimuleren en de frequentie te optimaliseren wordt aanleg van vrijliggende busbanen en transferia aan de grens van de steden bevorderd. Het scheiden van verkeersstromen (bijvoorbeeld auto's en fietsen) vindt steeds meer plaats, zodat ook de verkeersveiligheid voor met name het langzame verkeer toeneemt.

Het gebruik van de Betuwelijn dient verder geïntensiveerd te worden. In uitbreiding van de Betuwelijn met een zogenaamde Noordtak ziet de ChristenUnie geen noodzaak. Samen met Overijssel zal ingezet moeten worden om goederenvervoer over de bestaande Betuwelijn te laten plaatsvinden en op een betere doorstroming van het goederentransport via de Betuwelijn door Duitsland. In het kader van het rijksprogramma Hoog Frequent Spoor zal de provincie Gelderland zoveel mogelijk voorkomen dat goederentransport niet ten koste gaat van personenvervoer in Gelderland. De ChristenUnie wil in de komende periode vervoer over water stimuleren door daar ook actief op in te zetten. Gelderland met haar rivieren biedt hiervoor unieke kansen. Continueren en stimuleren van het personenvervoer over het spoor verdient de hoogste prioriteit. Daarbij mag de leefomgeving langs de verschillende spoorlijnen niet verslechterd worden.

De ChristenUnie is van mening dat doortrekken van de A15 via een ondertunnelingsvariant onder het Pannerdensch Kanaal de beste oplossing is voor de regio. Tevens levert dit de minste problemen op voor mens en natuur en draagt deze oplossing het meest bij aan het economische belang van de regio. Een meerderheid in Provinciale Staten heeft in 2006 besloten om 100 miljoen euro te reserveren voor versnelling van de aanleg van de A15. Tevens is toen ook een motie aangenomen voor ondertunneling en landschappelijke inpassing. Het doortrekken van de A15 is in de eerste plaats een verantwoordelijkheid van het Rijk. Als Gelderland willen we daaraan, waar het mogelijk is, onze bijdrage leveren. Voor de ChristenUnie is het van groot belang om deze 100 miljoen euro voor versneld doortrekken van de A15 in ieder geval te besteden aan de aanpak van de grootste verkeersknelpunten in de regio Arnhem-Nijmegen.

De ChristenUnie is van mening dat het doortrekken van de A30, zowel in noordelijke als zuidelijke richting, in de komende periode niet aan de orde is. Het Rijk zal dit zonnodig ter hand moeten nemen. Doorgaand verkeer dient zoveel mogelijk over de bestaande (rijks)wegen te gaan. Prioriteit ligt met name bij de A28 knooppunt Hoevelaken. Daarnaast zal de Rijnbrug tussen de gemeente Rhenen en de gemeente Neder-Betuwe om een oplossing vragen. De planontwikkeling rondom het traject N18, inclusief de omleiding Eibergen, in samenwerking met de partners (provincie Overijssel, Rijk en gemeenten) is in volle gang en komt in uitvoering. De ChristenUnie wil eerst de resultaten van deze uitbreiding afwachten, alvorens tot verdergaande uitbreiding van de N18 wordt overgegaan. In de huidige periode heeft Gelderland breed ingezet op het beoordelen van een aantal knelpunten van het provinciale wegennet om zodoende een afweging te kunnen maken over de uitvoering in de komende bestuursperiode.

In de komende bestuurperiode wil de ChristenUnie het grootste bereikbaarheidsknelpunt: de N322 Zaltbommel aanpakken, net zoals het bereikbaarheids- en leefbaarheidsknelpunt op de N309 in de bebouwde kom van 't Harde, het bereikbaarheidsknelpunt N320 Culemborg, en de leefbaarheidsknelpunten in de kernen Voorst en De Hoven in combinatie met de aanleg van de provinciale infrastructuur IJsselsprong. Zover er in de huidige bestuursperiode hiervoor nog onvoldoende financiële middelen zijn vrijgemaakt, zullen in de komende bestuurperiode hiervoor deze middelen worden gereserveerd vanuit het meerjaren investeringsfonds. In de volgende bestuurperiode zal ingezet worden op het afronden van de planvorming en uitvoering van de Rondweg Voorthuizen, Lochem, Hummelo, en verbeteren van de leefbaarheid in de kernen Huinen en Putten. Ook krijgen Traverse Dieren, de ontbrekende schakel bij Zeddam, de N796 (bij Ermelo) en de N786 (Apeldoorn – Dieren) de volle aandacht. Daarnaast wil de ChristenUnie in de volgende periode de aanleg van stil asfalt op provinciale wegen continueren en prioriteit geven aan onderhoud van provinciale wegen en civiele kunstwerken, zoals duikers, ecotunnels en viaducten.

Speerpunten Verkeer

- De regionale spoorlijnen dienen verder te worden uitgebreid, zoals de verdubbeling van het spoor Arnhem – Winterswijk en doortrekking van de Valleilijn naar Arnhem en Utrecht.
- De aanleg van de Emperbocht moet worden bevorderd om zo het treinverkeer tussen Apeldoorn en Arnhem te verbeteren
- De provinciale overheid maakt zich samen met lokale overheden sterk voor het verbeteren van de sociale veiligheid, stations- en omgevingsveiligheid,
- De ChristenUnie is vooralsnog geen voorstander van een noordelijk tracé goederenvervoer, we zullen de komende periode aansturen op intensivering van goederenvervoer over de Betuwelijn met een goede aansluiting in het Duitse achterland.
- De veiligheid van weggebruikers wordt verhoogd door snel en langzaam verkeer zoveel mogelijk te scheiden. Fietzers en wandelaars verdienen hierbij extra aandacht (gescheiden fietspaden langs provinciale wegen).
- De provincie onderhoudt wegen en bermen tijdig en milieuvriendelijk.

Speerpunten Vervoer

- De provincie ondersteunt acties die het gebruik van het openbaar vervoer stimuleren.
- De ChristenUnie ondersteunt initiatieven die de ketenmobiliteit stimuleren. Zo dienen (buurt)bus- en treindiensten goed op elkaar aan te sluiten en dienen er goede voorzieningen te zijn voor de fiets.
- De ChristenUnie is voorstander van een goede bereikbaarheid van onderwijsinstellingen met het openbaar vervoer.
- De Gelderse veerponten dienen in de vaart te blijven.
- Goederenvervoer over water dient verder gestimuleerd te worden

8. Landbouw en Landelijk Gebied

Voor het landelijk gebied is de land- en tuinbouw de belangrijkste economische motor en de sociale drager voor het platteland. Daarnaast speelt het landelijk gebied een essentiële rol als recreatiegebied en als leefgebied voor allerlei planten en dieren. Gevarieerde natuurgebieden en aantrekkelijke landschappen zijn belangrijk voor de recreatie. We herkennen hierin iets van Gods mooie schepping. Daarom vindt de ChristenUnie het belangrijk om zorgvuldig om te gaan met de inrichting van het landelijk gebied. De identiteit van een gebied en de bijbehorende biodiversiteit zijn voor de ChristenUnie leidend bij het maken van afwegingen.

De provincie speelt een belangrijke en actieve regisseursrol in het landelijk gebied. Het Rijk en de provincies maken werk van de integrale aanpak van het landelijk gebied. Het beleid rondom natuur en landschap is gericht op de verbetering van de leefomgeving van mensen, planten en dieren. De instandhouding van de biodiversiteit is een verplichting, die we in internationaal verband zijn aangegaan en waaraan we ook op provinciaal en lokaal niveau een steentje moeten bijdragen. Bij het natuurbeleid staat de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) centraal. De EHS is een groen raamwerk van bestaande en nieuwe natuurgebieden, die onderling zijn verbonden door een netwerk van ecologische verbindingzones. Op plaatsen waar bebouwing of infrastructuur barrières vormen, moeten faunapassages of ecoducten ervoor zorgen dat de dieren zich ongehinderd binnen de EHS kunnen verplaatsen. De provincie tornt niet aan de ambities voor de Ecologische Hoofdstructuur: een stevige verbinding van natuurgebieden blijft een speerpunt in het natuurbeleid en de EHS moet gerealiseerd worden. Streven is om 80 procent te realiseren voor 2018 en het resterende deel uiterlijk in 2025. De uitvoering van Natura 2000 (N2000), een samenhangend Europees netwerk van natuurgebieden, is niet eenvoudig. Juist hier dringt zich een spanningsveld op tussen natuurbelangen enerzijds en sociaaleconomische belangen anderzijds. Heldere regels, goede communicatie, snel handelen en boter bij de vis zullen het devies moeten zijn. Provincies hebben een taak in het N2000 beleid door het opstellen van beheerplannen. In deze beheerplannen moeten de sociaaleconomische belangen voldoende meegewogen worden om draagvlak te genereren voor uitvoering van de plannen. Een integrale afweging van alle belangen kan herbegrenzing of herziening van de doelen tot gevolg hebben.

Het rijk geeft de provincies een regisseursrol als het gaat om de Nationale Landschappen. De provincie zet zwaar in op de kwaliteit van de Nationale Landschappen en steekt daar zo nodig geld in. De provincie zoekt bondgenootschappen met de steden en stedelijke gebieden aan de rand van de Nationale Landschappen om het (financieel) in stand houden van het Nationaal Landschap als gezamenlijke verantwoordelijkheid te beschouwen. Ook voor het realiseren van recreatiegebieden rondom de stad sluiten de provincies (financiële) allianties met gemeenten. Landbouw blijft in Nederland een economische factor van betekenis. De sector heeft bovendien steeds meer oog voor het belang van duurzaamheid en is ook bereid een bijdrage te leveren aan een kwalitatief goed beheer van het buitengebied. De provincie zet in op verdieping en verbreding van de landbouw. Om de agrarische sector als (sociaal economische) drager en hoeder van het landelijk gebied te steunen, investeert de provincie in een economische en ecologische duurzame land- en tuinbouw. Nevenactiviteiten van agrariërs worden door de provincie gestimuleerd. Wij geven daarbij prioriteit aan de zorglandbouw, plattelandstoerisme, groene diensten, streekproducten en innovatieve projecten. In nauw overleg met de rijksoverheid moet de betaling van groene en blauwe diensten snel worden geregeld. De provincie draagt bij aan landschapsfondsen, waaruit de eigenaren worden betaald die het onderhoud en de verfraaiing van het landschapsbeheer oppakken. De provincie stimuleert het particulier en agrarisch natuurbeheer, door er een redelijke vergoeding tegenover te stellen. De kwaliteit van het beheer moet daarbij voorop staan.

Inzet van de provincie is om het beleid voor natuurontwikkeling te realiseren op basis van draagvlak. Dat begint met een goede communicatie met de betrokkenen, veelal agrariërs. Onteigening is een middel dat slechts in uiterste instantie ingezet wordt. Indien de provincie met het oog op uitvoering van het beleid voor natuurontwikkeling gronden moet onteigenen, waarbij agrariërs geraakt worden, moeten er reële vergoedingen worden gegeven (volledige schadeloosstelling).

Veel agrarische bedrijfsgebouwen komen vrij doordat agrarische bedrijven stoppen. De ChristenUnie maakt zich zorgen over de dreigende leegstand op het platteland en de bestemmingsplanwijziging die in het buitengebied veelal leiden tot burgerwoningen. De ChristenUnie wil bij functieverandering stimuleren dat er verscheidende functies terug keren zoals o.a. wonen, werken en (woon)zorg. Daarnaast dienen karakteristieke panden zoveel mogelijk behouden te blijven. De wijkers mogen de blijvende agrariërs in het buitengebied niet hinderen, daarvoor zal het provinciaal beleid functieverandering in de komende statenperiode moeten worden aangepast.

Speerpunten Landbouw

- Plannen met betrekking tot de clustering en verplaatsing van de glastuinbouw worden voortvarend uitgevoerd.
- De komende periode wordt duidelijk welke bijdrage het landelijk gebied kan leveren aan de energievoorziening, waar mogelijk werkt de agrarische sector in Gelderland energie neutraal (bio-vergisting, windmolens, zonne-energie, etc.).
- Initiatieven op het gebied van biovergisting worden gestimuleerd, in het streekplan worden speciale gebieden voor Bio Massa Erven aangewezen.
- We stellen beperkingen aan uitbreiding van megastallen voor de intensieve veehouderij (1,5 ha bouwblok, maximaal 2,5 ha in landbouwontwikkelingsgebieden). Met behulp van groen vindt een goede landschappelijke inpassing plaats.
- In het kader van de wijzigingen van het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid zet de provincie zich maximaal in om zoveel mogelijk gelden voor de nieuw gedefinieerde doelen naar Gelderland te halen.

Speerpunten Landelijk Gebied

- Bij de ontwikkeling van nieuwe agrarische bedrijven, biovergistingsinstallaties e.d. is de leefbaarheid van het gebied één van de belangrijkste aandachtspunten.
- We zorgen voor keuzemogelijkheden en alternatieven om te komen tot een balans tussen landbouw en natuur(ontwikkeling), integrale benadering hierin is cruciaal.
- Stedelingen en agrariërs hebben vanuit verschillende achtergronden een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het landelijk gebied.
- De uitvoering van park Lingezegen wordt voortvarend voortgezet, bij de realisatie van dit park wordt er tevens aandacht besteed aan een stadsboerderij en boerderij-educatie.
- We spreken onze partners aan op hun verantwoordelijkheid om vanuit de steden/stedelijke gebieden bij te dragen aan het in stand houden van het landelijk gebied ten behoeve van de stedelingen.
- We zorgen voor een goede ontsluiting van het landelijk gebied door het bevorderen en aanleggen van een netwerk van kerk- en klompenpaden, wandelroutes, fietspaden, etc.
- Het kleine kernenbeleid wordt onverminderd voortgezet, leefbaarheid is hier één van de belangrijkste argumenten.
- Met het Rijk worden snel (aanvullende) afspraken gemaakt (en tot uitvoering gebracht!) over de financiering van N2000 (aankoop en beheer).
- Professionele beheerders in N2000 gebieden (en daar buiten) worden betaald voor het beheer dat zij uitvoeren (groen-blauwe diensten).

9. Waterhuishouding

De ChristenUnie wil een veilig en bewoonbaar land, met dijken die voldoen aan de normen en een goede waterzuivering. Goed rentmeesterschap en verantwoordelijkheid nemen voor elkaar en voor toekomstige generaties betekent ook op verantwoorde wijze omgaan met water. Wij streven naar gezonde en adequate watersystemen en naar een duurzaam gebruik ervan. De Christen Unie is voor vergaande samenwerking en opschaling van het aantal waterschappen in de richting van deelstroomgebieden.. Provincie stimuleert daar waar mogelijk dat waterschappen en gemeenten samenwerken aan een efficiënter beheer van de afvalwaterketen. Aanzienlijke kostenbesparingen zijn vooral te behalen door de koppeling van het gemeentelijke rioleringsbeheer met de zuiveringstaak van de waterschappen.

De gemeenten en waterschappen zijn hierin elkaars natuurlijke partner en kunnen gezamenlijk dit maatschappelijke voordeel realiseren. De provincie heeft de regie in het ruimtelijk domein, inclusief de afweging van de waterbelangen, maar ze moet ontlast worden van de waterbeheertaken, zodat dubbel werk wordt voorkomen. Nederland moet ook rekening houden met de gevolgen van de klimaatverandering. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om stijging van het waterpeil in de Noordzee, het IJsselmeer en de rivieren. Enerzijds staan ons meer droge perioden te wachten met watertekorten en lage waterstanden in de rivieren. Vandaar de belangrijke rol van het IJsselmeer als zoetwaterbuffer. Anderzijds is er de verwachting van korte perioden van hevige regenval, resulterend in veel wateroverlast.

Belangrijk uitgangspunt voor het provinciale beleid is het “integraal waterbeheer” ofwel “duurzaam waterbeheer”, vastgelegd in het Nationaal Bestuursakkoord Water. Duurzaam waterbeheer betekent dat eventuele knelpunten niet afgewenteld worden op volgende generaties. De ChristenUnie streeft naar een natuurlijk beheer van water, een beheer dat minder afhankelijk is van technische maatregelen. Water is een uiterst belangrijk gegeven voor ruimtelijke ontwikkelingen, een “ordenend principe”, dat een grote rol krijgt in de integrale beleidsontwikkeling. In laaggelegen gebieden moet extra ruimte worden gemaakt voor waterberging. Bij voorkeur moet er gebouwd worden in hooggelegen gebieden. De ChristenUnie pleit voor een goede schaderegeling voor landeigenaren. Waterberging kan vaak worden gecombineerd met natuurontwikkeling. Een andere oplossing is het creëren van ruimte voor water, door waterlopen tussen de dijken te verbreden en/of te verdiepen.

Dijkverbetering blijft een voortdurend aandachtspunt, ook wat betreft de landschappelijke en cultuurhistorische waarden. De provincie vervult de komende jaren haar toezicht houdende rol op de implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water (EKRW): de waterkwaliteitsdoelen dienen in kaart te worden gebracht en beheerplannen dienen worden opgesteld, zodat het water bij voorkeur in 2015 aan de kwaliteitseisen voldoet. Kortom, als het om water gaat, heeft de provincie een zeer belangrijke toezichthoudende rol op de doorvertaling van Europese en landelijke regels.

Speerpunten voor een goed waterbeleid:

- De provincie ziet er op toe dat de watertoets bij alle ruimtelijke plannen een serieuze plaats heeft. Het instrument van een watertoets wordt verder uitgewerkt.
- De vervuiling van grond- en oppervlaktewater wordt krachtig aangepakt, o.a. door
  - het verder instellen van beschermingszones voor drinkwatergebieden.
  - zo mogelijk provinciaal terugdringen van het gebruik van niet-biologische afbreekbare bestrijdingsmiddelen.
  - het tegengaan van verrijking door nitraten en fosfaten.
  - het verminderen van thermische verontreiniging.
- In de strijd tegen verdroging wil de ChristenUnie bij het produceren van drinkwater meer oppervlaktewater gebruiken in plaats van grondwater.
- De ChristenUnie wil uitbouw van de contacten met de Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen op het gebied van waterbeheersing bevorderen.
- De provincie zet samen met de rijksoverheid en de andere provincies hoog in op de mogelijkheden voor verwerking en hergebruik van baggerspecie als alternatief voor het storten ervan.
- In het kader van “ruimte voor de rivier” staat het verbeteren van de veiligheid voorop.
- Via het ruimtelijk ordenend beleid slechts dan medewerking verlenen aan het bouwen in laaggelegen gebieden als aangetoond is dat er geen mogelijkheden zijn in hooggelegen gebieden (dit zijn vaak beschermde natuurgebieden)

- Als de noodzaak van bouwen in laaggelegen gebied toch aanwezig is, moet de wateropvang in dit gebied adequaat geregeld worden
- Het hoogwaterbeschermingsplan moet op orde zijn. Daarnaast moet voortvarend gewerkt worden aan het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van het rivierengebied.
- Dijken en andere waterkeringen moeten in het kader van de Deltawet en het Deltaprogramma worden aangepast om tot een verantwoord beschermingsniveau te komen.
- Groene en blauwe diensten kunnen na 2013 door het veranderende Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid een welkome bron van inkomsten zijn voor de agrariërs voor het uitvoeren van gewenste maatschappelijke diensten.

10. Cultuur en Cultuurhistorisch Erfgoed

Kunst en cultuur

Kunst en cultuur zijn vensters van onze beschaving. Kunst en cultuur weerspiegelen onze waarden en normen, onze identiteit als mens, als dorp, stad, provincie of land. Het omvat onder meer beeldende kunst, literatuur, podiumkunst, muziek, monumenten, architectuur en landschapsinrichting. Bibliotheken en musea zijn belangrijke conservators en overdragers van kunst en cultuur. Juist kunst en cultuur zijn niet waardenvrij.

Artistieke kwaliteiten zijn een gave van de Schepper en mogen tot Zijn eer worden ontplooid. Kunsten kunnen het leven en de samenleving verrijken. De provinciale overheid heeft als kerntaak het behoud van het culturele erfgoed. Daarnaast kan de provincie een bijdrage aan het culturele klimaat leveren door culturele activiteiten financieel of anderszins te ondersteunen wanneer deze gemeentegrenzen overstijgen. Kunstzinnige vaardigheden behoren tot de gaven die God aan mensen geeft. Kunst en cultuur verdienen een grote uitingenvrijheid, maar de ChristenUnie is van mening dat als kunst oproept tot discriminatie, geweld, godslastering, dit mensen uit elkaar drijft en niet met publieke middelen bekostigd mag worden.

De ChristenUnie is een sterke voorstander van een bereikbare en betaalbare bibliotheek. Landelijk gezien is er echter sprake van een verminderde belangstelling voor de producten van de bibliotheken: de hoeveelheid uitleningen neemt behoorlijk af. Dat betekent dat de bibliotheken zich verder moeten beraden over hun functie voor de samenleving. Wat de ChristenUnie betreft, kan dat betekenen dat de bibliotheek zich verder ontwikkelt tot een ontmoetingsplek van mensen rondom 'informatie'.

Cultuurhistorie

De provincie heeft een rijke cultuurhistorie waar we zuinig op moeten zijn. Immers: kennis van onze geschiedenis geeft zicht op de toekomst. Deze Gelderse cultuurhistorie wordt door middel van het uitvoeren van het Belvoir 3 programma verstrekt. De centrale gedachte daarbij is: behoud door ontwikkeling. De ChristenUnie wil zich daarbij niet alleen richten op het bewaren en behouden van cultuurhistorische waarden, maar ook op het (functioneel) gebruiken van cultuurhistorie. Met het programma De Gelderse Voet met daarin projecten als "kennis en kunde" wordt het mogelijk om een structurele inbedding van kwaliteitszorg te realiseren in de gehele keten van het duurzame instandhoudingsproces.

Speerpunten

- De provincie heeft een rol bij het neerzetten van een culturele 'infrastructuur'.
- Participatie van brede lagen in de samenleving is een belangrijk aandachtspunt bij subsidieverstrekking.
- Stimuleer kunst en cultuur in de openbare ruimte; zorg dat dit kan verrassen en het debat in de samenleving hierover kan worden aangegaan.
- Let op dat kunst en cultuur voor alle lagen van de bevolking bereikbaar blijft/wordt (geen elitaire kring van ingewijden).
- Projectsubsidies zullen altijd het karakter van stimulering van kunst en cultuur moeten hebben.
- Culturele instellingen zullen hun basis (financieel, organisatorisch, levensvatbaarheid) op orde moeten hebben voordat er provinciale subsidies gegeven worden.
- Het is de moeite waard te onderzoeken of er kruisbestuiving kan plaatsvinden door het initiëren van contacten tussen cultuur en economie. Verder moeten we ook oog hebben voor de mogelijkheden die onderwijs en toerisme te bieden hebben.
- De ChristenUnie is een voorstander van het behoud van historische panden. Kerken, kloosters en kastelen kunnen rekenen op financiële steun om deze gebouwen te restaureren en toegankelijk te maken voor het publiek en zo nodig om een goede herbestemming te geven.
- De rijke Gelderse cultuurhistorie wordt door middel van het uitvoeren van het Belvoir 3 programma versterkt en behouden. Hoofdpunten hierbij zijn dat wij ons niet alleen richten op het bewaren en behouden van cultuurhistorische waarden, maar ook op het (functioneel) gebruiken van de cultuurhistorie.
- Restauratieprojecten bieden mogelijkheden voor leerlingbouwplaatsen, bij provinciale subsidie dient er minimaal een leerlingbouwplaats te zijn.
- Het programma De Gelderse Voet met projecten als "kennis en kunde" uitvoeren.

11. Europa

De Europese samenwerking van de afgelopen zestig jaar bracht vrede, stabiliteit en welvaart. De gezamenlijke aanpak van grensoverschrijdende problemen stelt de lidstaten beter in staat hun verantwoordelijkheid voor de inrichting van de eigen samenleving waar te maken. Vooral de economische crisis heeft de meerwaarde en noodzaak van Europese samenwerking aangetoond. Samenwerking heeft de impact van de crisis gedempt, bood een forum voor gezamenlijke actie en is zeker voor een klein land met een open economie als Nederland van belang.

De ChristenUnie wil dat Nederland de meest duurzame en innovatieve economie van Europa wordt. De Nederlandse provincies kunnen hieraan een belangrijke bijdrage leveren. De ruimtelijk-economische infrastructuur en het regionale ondernemingsklimaat behoren tot hun kerntaken. In de Europe2020-strategie (de opvolger van de Lissabon-strategie) wordt de rol van de Europese regio's expliciet genoemd. Dat is zeker niet ten onrechte, want de ervaring met de Lissabon-strategie is dat de uitvoering daarvan vooral plaatsvindt in de regio's.

De ChristenUnie zet zich in voor sterke regio's. Regio's die op een bepaald terrein excelleren om zo een (meer)waarde te kunnen bieden voor andere regio's binnen Europa. Grensoverschrijdende samenwerking is een sleutelwoord. Voorbeelden daarvan is Food Valley in het Valleigebied tussen Wageningen en Nijkerk. In verschillende provincies wordt gewerkt aan de ontwikkeling van Green Ports.

De ChristenUnie erkent het belang van Europa en de Europese fondsen voor het regionale beleid. In Nederland is met behulp van Europese fondsen een belangrijke impuls gegeven aan bijvoorbeeld plattelandontwikkeling. In de afgelopen jaren staan de Europese Structuurfondsen steeds vaker ter discussie. Het gaat dan met name om de vraag in hoeverre welvarende lidstaten, zoals Nederland, hiervan nog gebruik mogen maken. De ChristenUnie vindt het echter legitiem om, zolang deze Europese fondsen nog beschikbaar zijn, daar een beroep op te doen. Wel is het daarbij van groot belang dat het accent nu wordt verlegd en budgetten worden vrijgemaakt voor nieuwe thema's op het gebied van energie, klimaat, onderzoek, innovatie etc. Zolang Europese fondsen beschikbaar zijn, bieden zij de provincies een stimulans om voortvarend invulling te geven aan vraagstukken op het gebied van energie en klimaat, demografische ontwikkelingen en arbeidsmarktparticipatie

Speerpunten voor Europa:

- de provincie Gelderland een actieve bijdrage levert aan de doelstellingen om te komen tot grensoverschrijdende samenwerking zoals Euregio.
- de provincie als kennismakelaar voor excellerende regio's; de provincie die bedrijven ondersteunt in hun contacten met andere Europese regio's met als doel informatie uitwisseling
- investeren (tijd, geld en menskracht) in lange termijn relaties binnen Europa.

12. Financiën en Beheer

De ChristenUnie vindt dat het provinciebestuur zich erg terughoudend moet opstellen waar het gaat om het verhogen van de lastendruk voor de inwoners. Efficiëntieverbetering moet een voortdurend proces zijn om onder andere de lastendruk binnen de perken te houden. De Provincie Gelderland heeft een eigen afwegingskader opgesteld om te kijken welke taken door de provincie moeten worden uitgevoerd ten behoeve van de burgers en welke taken bij andere overheden thuis horen. Een voortdurend gebruik van dit kader moet voorkomen dat de provincie oneigenlijke zaken ter hand neemt. De opcenten op de motorrijtuigen belasting mogen geen sluitpost van de begroting vormen waarmee naar believen tekorten kunnen worden gedekt. De jaarlijkse aanpassing van de opcenten en andere tarieven moet plaatsvinden op basis van heldere beslisregels. De Provincie Gelderland beheert op een adequate wijze de middelen die verkregen zijn uit de verkoop van de aandelen van NUON. Het streven is om het stamkapitaal in stand te houden. Jaarlijks zal een afweging gemaakt moeten worden hoe omgegaan moet worden met de eventuele toevoeging van het inflatiepercentage ten behoeve van het stamkapitaal. Het rendement uit het kapitaal wordt via het Meerjarig Investeringsfonds Gelderland ingezet voor lange termijninvesteringen in de Gelderse samenleving. Daarnaast kan er in de komende jaren extra worden geïnvesteerd uit de extra verkregen gelden.

De (meerjaren)begroting zal sluitend moeten zijn. Deze begroting dient materieel in evenwicht te zijn, zowel bij de structurele gelden als bij de 'eenmalige' gelden. Helderheid moet gegeven zijn over het 'meerjarenperspectief' waarbij gemaakte keuzes in beginsel als taakstellend moeten worden beschouwd. Structurele lasten moeten met 'structurele middelen' gefinancierd worden. Er moet veel aandacht zijn voor lange termijn aspecten van de begroting, zoals een goede planning van onderhoudsbudgetten en degelijke investeringsramingen. In beleidsnota's moet helder vastgelegd worden wat de bedoeling is van provinciale financiële ondersteuning en welke effecten van de subsidie verwacht worden.

Speerpunten:

- Een sluitende (meerjaren) begroting die materieel in evenwicht is en is opgesteld volgens vastgestelde normen.
- Een erg terughoudend beleid ten aanzien van lastenverhoging.
- Bij nieuw beleid eerst ruimte zoeken in oud beleid, voordat structureel extra middelen beschikbaar worden gesteld.
- Een inzichtelijke begroting (informatiewaarde en leesbaarheid) voor burger en Staten.
- Het benoemen van heldere en na te rekenen (kern)doelen in begroting.
- Het vooraf vaststellen van te verwachten effecten bij subsidieverstreking, evenals een 'exit-strategie' bij project- of startsubsidies.
- Het driejaarlijks herijken van structurele subsidies op nut en noodzaak voor de samenleving.
- De provincie mag tot een gelimiteerd bedrag risicobewust participeren in grootschalige ontwikkelingen. Een sluitende meerjarig investeringsbegroting, MIG.

Voor de komende bestuursperiode wil de ChristenUnie naast de budgetten in de jaarlijkse begroting ook extra middelen vanuit de NUON opbrengsten investeren in de Gelderse samenleving. Hiervoor zijn middelen beschikbaar uit de Gelderse Investeringsagenda en het (MIG) Meerjaren Investerings Geld. De ChristenUnie zet daarbij in op de volgende investeringsverdeelsleutel:

Zorg en Welzijn	10	miljoen
Milieu	55	miljoen
Sociale samenhang (<i>ouderen, sport, dorpshuizen, leefbaarheid platteland, kulturhusen</i>)	20	miljoen
Fietspaden	40	miljoen
Wegen	110	miljoen
Openbaar vervoer	20	miljoen
Klimaat	30	miljoen
Energiebesparing	30	miljoen
Economie & Toerisme	30	miljoen
Regionale projecten (<i>KSB/GSO/overige sleutelprojecten</i>)	85	miljoen
Landbouw/Landelijk Gebied	50	miljoen
Cultureel Erfgoed	20	miljoen
	500	miljoen

De missie van de ChristenUnie

De ChristenUnie wil de samenleving dienen door haar meer te laten functioneren naar Gods wil. Daarom streeft de ChristenUnie ernaar op elk politiek niveau zo krachtig mogelijk vertegenwoordigd te zijn. De ChristenUnie fundeert haar opvattingen op het Woord van God.

De ChristenUnie wil een politieke partij zijn die midden in de samenleving staat en haar in beweging brengt, terug naar Gods bedoelingen. Zij mobiliseert mensen, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en kerken om samen na te denken over haar politieke boodschap en om acties te ondernemen die bijdragen aan een realisatie van deze missie. Dat vraagt van onze partij een voortdurende inspanning.

Verklaring van de ChristenUnie

Wij, leden van de ChristenUnie, hebben ons verenigd om vanuit ons christelijk geloof invloed uit te oefenen op het bestuur van ons land en in de samenleving. Gelovig luisterend naar het Woord van God. En met open ogen zoeken wij naar Zijn wil. We laten ons daarbij aansporen door Gods opdracht om Hem en onze medemens lief te hebben. We willen dat de overheid de geestelijke en politieke vrijheden waarborgt, zodat God naar zijn Woord gediend kan worden.

Van die vrijheden willen we gebruikmaken om onze christelijke overtuiging in de politiek en in de maatschappij uit te dragen. Wij zijn ervan overtuigd dat de God die wij belijden en willen dienen, ook door de overheid en in de samenleving gehoorzaamd en geëerd behoort te worden. Een overheid die Gods geboden in praktijk brengt, dient het welzijn van de samenleving. God heeft alles volmaakt geschapen. De wereld is echter aangetast door de ongehoorzaamheid van de mens. Daarom heeft de samenleving gezag nodig, dat het kwaad indamt en tegengaat.

Vanuit onze overtuiging komen wij op voor het recht van allen die deel uitmaken van onze samenleving. Wij streven naar gerechtigheid in internationale betrekkingen. Deze overtuiging plaatst de actuele politiek in het perspectief van Jezus Christus, wie alle macht is gegeven in hemel en op aarde. Door Hem is er uitzicht op een leven over de grenzen van de huidige wereld heen. Vanuit dit vertrouwen zoeken wij naar de steun van allen die met ons deze politiek willen steunen en bevorderen. We doen dit alles in het besef dat we afhankelijk zijn van God en bidden om de leiding van de Heilige Geest.

Verklaring van begrippen en afkortingen

GWR+regio's	intergemeentelijke samenwerking waarbij verplichtend wordt samengewerkt met het ook op de aanpak complexe beleidsopgaven op het gebied van wonen, werken, verkeer en vervoer en stedelijk groen, die en rond de steden voordoen.
18+ problematiek	Jongeren in de jeugdzorg die 18 jaar worden, vallen dan eigenlijk buiten de jeugdzorg en moeten zichzelf zien te redden
OV	Openbaar Vervoer
NV. Oost	Regionale ontwikkelingsmaatschappij voor de provincie Overijssel en Gelderland.
HRe ketels	Een ketel die functioneert als een kleine energiecentrale in huis, die naast warmte en warm wat elektriciteit produceert.
Gelderse Milieuplan	Dit plan beschrijft de hoofdlijnen van het Gelderse milieubeleid voor de periode september 2010-december 2012
Park Lingezegen	Een groot landschapspark in aanleg tussen Arnhem, Elst, Bemmelen en Nijmegen.
Waalweelde	Het Waalweelde-gebied is het buitendijkse gebied van de Waal vanaf de Duitse grens tot de grens met Nederland.
Ruimte voor de rivier	De rivieren meer ruimte geven, zodat er minder kans op overstromingen is.
KWP3	Kwalitatief Woonprogramma, maatregelen op het woonbeleid om de woningbouw voor de periode 2010-2012
Valleilijn	Treinverbinding tussen busstation Wageningen en station Amersfoort.
Groen blauwe diensten	Deze diensten zijn activiteiten die ondernomen worden door particuliere grondeigenaren en grondgebruikers meestal boeren. Deze zijn niet verplicht en zijn gericht op realisatie van maatschappelijke wensen op te nemen als natuur, landschap, waterbeheer en recreatie. Blauwe diensten zijn gericht op waterbeheer en groene diensten op het beheer van landschap wandelpaden, bijvoorbeeld de realisatie van een houtwal..
EHS	Ecologische Hoofdstructuur – een netwerk van grote en kleine natuurgebieden waarin de natuur voorrang heeft en wordt beschermd.
N2000	Natura 2000 – gebieden die de minister van Landbouw, Natuur en Visserij aangewezen heeft en die deel uitmaken van samenhangend netwerk van natuurgebieden in de EU. Het doel van deze gebieden is het keren van de achteruitgang van de biodiversiteit. In een zogenaamd beheerplan leggen Rijk en provincies in overleg met alle direct betrokkenen, zoals beheerders, gebruikers, omwonenden, natuurorganisaties en waterschappen, vast welke activiteiten mogelijk zijn in het betreffende gebied.
Belvoir 3	Is een cultuurhistorisch beleidsprogramma, een actualisatie van zijn voorgangers 1 en 2
Gelderse Voet	Een programma van de provincie Gelderland waarin overheid ondernemers en onderwijs samenwerken om kennis en kunde in de restauraties te behouden en te ontwikkelen.
MIG	Meerjaren Investeringsreserve Gelderland